СУЧАСНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

MODERN APPROACHES TO DEVELOPING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING UKRAINIAN FOR SPECIAL PURPOSES

УДК 378.091.33:821.161.2]:001.895
DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.15

Діденко Н.М.,
канд. пед. наук,
викладач циклової комісії
Фахового коледжу «Університет»
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена одній з актуальних проблем формування комунікативної компетентності як важливої домінанти професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти. Зокрема, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовується сутність таких понять як комунікативна компетентність, формування комунікативної компетентності, фахова компетентність. Висвітлено різні підходи до визначення сутнісної характеристики та компонентного складу комунікативної компетентності. Проаналізовано складники комунікативної компетентності. Подано приклади сучасних практичних підходів формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Визначено, що формування комунікативної фахової компетентності потрібно здійснювати з використанням інтерактивних технологій у процесі викладання дисципліни «українська мова (за професійним спрямуванням»). Закцентовано увагу на інтерактивних формах і методах, що сприяють формуванню комунікативної фахової компетентності. Зазначається також на доцільному використанні кейс-технологій у процесі формування комунікативної компетентності, зокрема під час змішаної форми навчання на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Подано приклади використання кейс-методу на заняттях з української мови за професійним спрямування для економічних спеціальностей. На основі аналізу наукових джерел доведено, що комунікативна компетентність є одним із основних пріоритетів сучасної якісної фахової освіти, а оволодіння такими вміннями передбачено Галузевим стандартом вищої освіти. Проаналізувавши різні підходи дослідників з мовознавства, педагогіки, психології, лінгводидактики до трактування понять «компетенція», «компетентність», «професійна комунікативна компетентність», запропоновано власне визначення поняття «формування комунікативної компетентності», під яким розуміємо орієнтацію на навчання професійного спілкування, здатності володіти усною й писемною формами, засобами сучасної української літературної мови, вибір комунікативної поведінки, оперування правилами поведінки у відповідних мовленнєвих ситуаціях з обраного фаху; правильне застосування фахової термінології в усному і писемному мовленні, використання текстів фахового спрямування.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, формування комунікативної компетентності, професійна компетентність, кейс-технології.*

The article is devoted to one of the urgent problems of developing communicative competence as an important dominant of professional training of specialists in the system of higher education. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of such notions as communicative competence, development of communicative competence, professional competence are substantiated. Different approaches to determining the essential characteristics and component composition of communicative competence are given. The components of communicative competence are analyzed. Examples of modern practical approaches to the development of communicative competence of university students are presented. It has been defined that the development of communicative professional competence must be performed using interactive technologies in the process of teaching the discipline "Ukrainian for professional purposes". Interactive types and methods supporting the development of communicative professional competence are emphasized. The expedient use of case technologies in the process of developing communicative competence, in particular, during the mixed type of learning at the classes of Ukrainian for professional purposes is focused on. It has been proved that communicative competence is one of the main priorities of modern professional education. Examples of the case method application at Ukrainian classes for university students majoring in economics are presented. Based on the analysis of scientific sources, it has been proven that communicative competence is one of the main priorities of modern high-quality professional education, and the mastering such skills is provided by the Higher Education Industry Standard. Having analyzed different approaches of researchers in linguistics, pedagogy, psychology, and linguistic didactics to the interpretation of the concepts of "competency", "competence", "professional communicative competence", a proper definition of the concept of "communicative competence formation" is proposed, by which we understand the orientation towards learning professional communication, oral and written skills, means of modern Ukrainian literary language, choice of communicative behavior, operation with the rules of behavior in appropriate professional conversations; correct use of professional terminology in oral and written communication, use of specialized texts.

Key words: *communicative competence, development of communicative competence, professional competence, case-technologies.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Змістовий компонент профільної підготовки здобувачів вищої освіти у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням передбачає формування особистості фахівця будь-якої галузі, спроможного орієнтуватися в нових швидко змінюваних соціокультурних умовах, вільно володіти мовленнєвими професійними уміннями, дбати про

фаховий мовний імідж, бути конкурентноздатним. У сучасній лінгводидактиці вищої школи формування комунікативної компетентності є пріоритетною складовою якісної мовної фахової підготовки, а відтак потребує вивчення сучасних підходів, оновлення змісту навчання, упровадження ефективних педагогічних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й методичні проблеми формування комунікативної компетентності висвітлені у працях О. Бєляєва, Л. Виготського, Н. Волкової, Є. Голобородька, О. Поментун, М. Жинкіна, Д. Ізаренков, І. Зимньої, Т. Ладиженської, Л. Мацько, Н. Пашківської, М. Пентилюк, С. Карамана, О. Караман, О. Горошкіної, С. Омельчука, І. Хом'яка, В. Борисенко, В. Плахотник, Г. Сагач, В. Сафонової, Т. Симоненко, О. Хорошковської та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що недостатня увага надається складовим формування комунікативної компетентності, практичним підходам, організаційним формам і методам.

Мета статті. Висвітлення сучасних найбільш ефективних практичних підходів до формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в контексті викладання української мови за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. Студіювання наукових джерел засвідчило, що поняття «компетентність» тлумачиться по-різному. На сучасному етапі розвитку й модернізації освіти українська лінгводидактика оперує такими поняттями «компетентність», «компетентнісний підхід», «компетенція», «комунікативна компетентність», «професійна комунікативна компетентність». Для визначення теоретичних засад формування комунікативної компетентності з'ясуємо визначення цих дифініцій.

Значна частина науковців уважає компетентісний підхід основним у розвитку особистості. Акцентується увага на формуванні загальної компетентності, що набувається у процесі навчання. Компетентісний підхід пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами і продукує сформовану в процесі навчання мовну особистість. (І. Бех, Н. Голуб, С. Караман, Л. Мамчур, С. Омельчук, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Пометун, Т. Симоненко, І. Хом'як, Г. Шелехова та ін.) [14; 15; 10; 9; 8; 7; 5]. У педагогіці компетентнісний підхід трактується як визначена спрямованість освітнього процесу на формування ключових предметних компетентностей [14, с. 69]. Така сутність підходу відображена в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти.

Компетенція – сукупність знань, умінь, навичок, що стосуються певних предметів і процесів, а компетентність – уміння володіти відповідною компетенцією. Процес навчання української мови за професійним спрямуванням має відбуватися на основі комунікативно-діяльнісного підходу, орієнтованого на формування комунікативної компетенції. З-поміж типів компетенції людини, за визначенням Ф. Бацевича, комунікативна перебуває на найвищому рівні класифікації [1, с. 126]. Поняття «комунікативна компетенція» в лінгводидактичних джерелах розтлумачується як здатність користуватися мовою, якість мовленнєвої особистості, що набувається в процесі спілкування чи спеціального навчання; система знань, умінь, навичок, необхідних для здійснення мовленнєвої поведінки до ситуації спілкування; обізнаність з основними поняттями лінгвістики мовлення: стилі, типи, розповідь, роздум, аналіз тексту. [12]. Нам імпонує наукова позиція В. Борисенко, як подає визначення комунікативної компетенції «як здатності розуміти чужі й творити власні програми мовленнєвої поведінки, адекватні меті, сфері, ситуації спілкування» [2].

Комунікативна компетенція орієнтована на навчання спілкування; одержання й передавання інформації; уміння переконувати комуніката; отримувати інформацію про співрозмовника; здійснювати самопрезентацію; володіти культурою мовлення. У процесі навчання здобувачі мають визначати власну мовленнєву модель спілкування; уміти контролювати її складники; усвідомлювати особистісні потреби, мотиви; здійснювати самооцінку мовленнєвої діяльності; обирати потрібну мовленнєву форму та спосіб вираження комунікації.

На думку А. Богуш, компетентність варто розглядати як комплексне явище на основі результатів психічного розвитку [13]. Лінгводидактка Н. Голуб вважає компетентність таким надбанням особистості, яка «завершила навчання на певному етапі» [6].

Комунікативну компетентність у психолінгвістиці розглядають як уміння спілкуватися, переконувати співрозмовника й спонукати до певних дій; одержувати інформацію про співрозмовника; оцінювати його емоційний стан; здійснювати вплив на основі володіння культурою мовлення [3, с. 8]. І. Хом'як вважає комунікативну компетентність комплексним поняттям, з-поміж перерахованих складників називає орієнтованість у мовленнєвій ситуації спілкування; спроможність здійснювати активну взаємодію; уміння контактувати з людьми та використовувати вербальні й невербальні засоби [6]. Базуючись на аналізу наукових студій, можна стверджувати, що комунікативна компетентність – це комплексне поняття набутих знань, умінь, навичок, досвіду, що забезпечує здатність спілкування в системі мовленнєвої культури та соціальних норм. Темі комунікативної компетентності майбутніх фахівців присвячені

наукові розвідки українських і зарубіжних дослідників (С. Амеліна, М. Вятютнєв, Ю. Ємельянов, Д. Ізаренков, Н. Калинюк, Т. Колбіна, Н. Корольова, Д. Люїс, О. Павленко, А. Панфілова, Л. Петровська, Т. Симоненко та ін.).

Поняття «професійна комунікативна компетентність» дослідники потрактовують як синтез умінь і навичок необхідних для продукування мовної фахової комунікації. Українські лінгводидакти Н. Голуб, Т. Донченко, Т. Костолович, О. Кучерук, С. Караман, М. Пентилюк, О. Семеног, Т. Симоненко, та ін. професійну комунікативну компетентність розмежовують на блоки: комунікативний і професійний. Під комунікативними варто розуміти компетентності, які набуваються в процесі вивчення мовознавчих дисциплін, самостійного засвоєння теоретичного матеріалу; професійний блок становить міждисциплінарний характер і стосується формування тих компетентностей, що набуваються в результаті проведення науково-дослідницької діяльності, виробничих практик чи в процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного спрямування. Слушною вважаємо думку науковців про структуру комунікативної компетентності, під якою варто розуміти сукупність компонентів, з-поміж яких виокремлюють головний – комунікативні якості особистості, потреба в активному спілкуванні. З-поміж інших структурних компонентів науковці виокремлюють комунікативні здібності та комунікативні уміння. Комунікативні здібності – це вміння здійснювати комунікацію, налагоджувати контакт, реагувати на зміну ситуації спілкування, відслідковувати реакцію співрозмовника та власну, володіти правила і нормами спілкування. Комунікативні вміння – готовність до професійного спілкування, задоволення від процесу спілкування, бажання здійснювати комунікацію (табл. 1).

Основи інтерактивного навчання закладені ще античними філософами й осмислені сучасними науковими студіями передбачають взаємодію викладача й студентів на основі рефлексії й створення комфортних умов для комунікації. Інтерактивні технології – «сукупність методів, засобів і форм організації навчання, що забезпечує активний характер взаємодії учасників навчального процесу на засадах співпраці та співтворчості й спрямовані на досягнення поставлених дидактичних цілей» [4].

З метою формування професійних, комунікативних компетентностей доцільним є використання під час занять української мови за професійним спрямування інтерактивних технологій, зокрема кейс-методу. Метод кейсів став активно використовуватися в Україні з 1992 року і є предметом дослідження науковців О. Сидоренко, В. Лобода, В. Матірко, Л. Шиянюк, А. Волкова та ін. Дослідники потрактовують сутність кейс-методу як ситуаційного, пов'язаного з практичною діяльністю людей [11]. Метод ситуаційних вправ (кейс-метод) активізує пізнавальну діяльність, є практично орієнтованим, сприяє швидкому вирішенню фахової проблеми, дозволяючи застосувати раніше набуті знання. Кейсові технології на заняттях з української мови за професійним спрямуванням створюють практичну модель ситуації, стимулюють критичне мислення, індивідуальну активність, мотивацію до навчання, формують особистісні якості, комунікативні і фахові компетентності здобувачів вищої освіти. Кейс – результат науково-методичної діяльності викладача, інтелектуальний продукт, який потребує попередньої ретельної підготовки. На основі вивчення наукових джерел подаємо структуру створення кейсів.

1. Усвідомлення дидактичних цілей кейсу.
2. Формулювання мети й завдань.
3. Створення проблемної ситуації.
4. Визначення джерел інформації.
5. Окреслення ситуаційної моделі.
6. Змістове наповнення кейсу.
7. Діагностика ситуації реальності.
8. Пошук сучасних технічних засобів і систем обміну інформацією.

Наведемо приклади використання кейсів на занятті з української мови за професійним

Таблиця 1

Структурна модель комунікативної компетентності майбутнього фахівця

Компетенції	Мотивації	Цінності	Характеристики	Практичний досвід
мовна	самоактуалізація	загальнолюдські	цілеспрямованість наполегливість відповідальність	організованість, ідейність
мовленнєва	саморозвиток	національні	самовладання саморегуляція емоційна сприйнятливість толерантність	обізнаність у майбутньому фаху
соціокультурна	самореалізація	родинні	критичне мислення	освоєння нових соціальних ролей
прагматична	самоствердження	професійні	здатність продукувати ідеї	публічні виступи
загальнонаукова	інноваційна діяльність	особистісні	партнерська професійна діяльність	захист проєктів

спрямуванням для здобувачів економічних спеціальностей за темою «Синтаксичні та пунктуаційні норми».

1. Кейс-стаді. Запропонована ситуація. Формування груп. Підготовча робота. Зредагуйте (за потреби) мовлення керівника установи. За якої мовленнєвої ситуації могло б відбутися таке спілкування? Яких мовних норм не дотримався керівник? Які професійні вимоги можна сформувати до ділової репутації керівника? Запропонуйте правильні варіанти конструкцій.

1. Дякую команду за змогу допомогти в підготовці до важливих ділових переговорів. 2. Головний бухгалтер моєї фірми повинен мати вищу освіту не нижче ступені бакалавра, а також пройти підвищення кваліфікації та здати екзамена на відповідність професійних вимог. 3. Отже, ви вважаєте, що моя секретар допустилася помилки в путьовому листі, написавши так: Їхати від станції «Хрещатик» до станції Героїв Дніпра? 4. До нас з'їхалися рекордна кількість делегатів, тому ми повинні не впасти обличчям у землю. 5. Більшість працівників нашої фірми добре попрацювали, а тому отримають премію. 6. Чому дехто з присутніх участі в голосуванні не брали? 7. Мінфін уже запровадила депозитні пропозиції. 8. НБУ уже розширив перелік послуг. 9. Чому тільки 41 працівник зареєструвалися на тренінг особистісного росту, а навіщо ми проплачували тоді? 10. Усі 121 член нашої дружньої команди привітали Ігора Пилиповича з ювілеєм! 11. Я вас чекаю через пару днів з уже готовим проєктом!

2. Кейс «Формула економічного успіху». Ознайомлення зі змістом кейсу. Формування груп. Підготовча робота триває до наступного заняття.

Змістовий ресурс кейсу.

Як можна зрозуміти вислів Франкліна Рузвельта: «Справжня особиста свобода неможлива без економічної безпеки і незалежності. Голодні та безробітні люди – це кадри для диктатури»? Як відновити зруйновану інфраструктуру та економіку нашої країни після війни? Фахівці шукають шляхи подолання економічної кризи. Потрібен чіткий план економічного успіху. Допоможе вивчення досвіду інших країн. Після закінчення Другої світової війни у світі сталося понад 30 великих війн і понад 250 військових конфліктів, учасниками яких стали не менш ніж 60 країн. Кожен досвід унікальний і залежить від багатьох факторів. Щоб розробити план для України, найлогічніше аналізувати план Маршалла й сценарії відновлення п'яти країн: Західної Німеччини, Італії, Японії, Південної Кореї та Ізраїлю.

Запропонуйте свій план економічного успіху в Україні після війни. Підготуй доповідь (2-3 хв), вживаючи правильні синтаксичні конструкції, використовуючи переконливі мовні звороти. Схарактеризуйте речення за наявністю або відсутністю емоційного забарвлення. Оформіть *мовну картку* виступу, урізноманітнивши синтаксичними засобами.

Методичний коментар: на картці зазначається коротко тезисний план доповіді, мовні кліше, синтаксичні конструкції, вставні слова, форми звертання, фахова термінологія.

Формування комунікативної компетентності спрямоване на навчання професійного спілкування, здатності володіти усною і писемною формами, засобами сучасної української літературної мови, обирати комунікативну поведінку, оперувати правилами поведінки у відповідних мовленнєвих ситуаціях з обраного фаху. Правильне застосування фахової термінології в усному і писемному мовленні, використання текстів фахового спрямування сприяє формуванню комунікативної компетентності, підвищує рівень загальної професійної компетентності майбутнього фахівця. Проаналізувавши різноаспектні підходи до окресленої теми, констатуємо про необхідність урахування особливостей майбутньої професії здобувачів при відборі мовного матеріалу, доцільність відповідного використання форм і методів, інтерактивних технологій.

Висновки. Отже, комунікативна компетентність є інтегрованим, комплексним явищем, що виявляє синтез знань, умінь і навичок особистості, рівня загальної культури, спілкування, формує мовний імідж майбутнього фахівця. Здатність до успішної комунікації є нормативним, суспільним, поведінковим явищем, особистісною характеристикою майбутнього фахівця, яка виявляє готовність здобувача вищої освіти до успішного розв'язання майбутніх професійних задач. Детального вивчення потребує обґрунтування педагогічних умов та технологій формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Актуальними залишаються питання розроблення системи професійно зорієнтованих комунікативних завдань, інноваційних технологій, а також створення й упровадження інтегрованих курсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ Академія, 2004. 344 с.

2. Борисенко В. В. Формування мовленнєвої професійної компетенції майбутніх фахівців економічного профілю: автореф. дис .на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2010. 22 с.

3. Горелов И. Н., Седых К. Ф. Основы психолингвистики. Москва, 2007. 286 с.

4. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навч. посіб. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.

5. Караман С. О. Упровадження педагогічних інновацій у теорію і практику професійної підготовки вчителя-словесника. *Вісник. Львівського. університету. Сер. Філологія.* 2010. Вип. 50. С. 87–98.

6. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі: *зб. матеріалів доп. учасн. кругл. стол.* / Київ НАПН України: Педагогічна думка, 2019. 76 с.

7. Омельчук С. А. Основні аспекти мовленнєво-методичної компетентності сучасного вчителя-словесника. *Укр. мова й літ. в навч. закладах.* 2012. № 5. С. 13–18.

8. Пентилюк М. І. Професійна підготовка студентів-філологів (засвоєння лінгводидактичної термінології). *Дивослово.* 2005. № 11. С. 21–25.

9. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.

10. Симоненко Т. В. Педагогічні умови динаміки професійно-комунікативного потенціалу студентів філологічних факультетів. *Рідна школа.* 2005. № 11. С. 67–70.

11. Сидоренко О. Б., Чуба В. І. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика: практ. посіб. Київ: Центр інновацій та розвитку, 2001. 256 с.

12. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / Горошкіна О М. та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. Київ, 2003. 149с.

13. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / Богуш А. М. та ін.; за ред. акад. А. М. Богуш. Одеса, 2008. 272 с.

14. Хом'як І. М. Комунікативна компетентність українського філолога. *Нова педагогічна Думка.* 2011. № 3. С. 38–41.

15. Шелехова Г. Т. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній школі. *Укр. мова і л-ра в школі.* 1998. № 3. С. 33–35.